

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

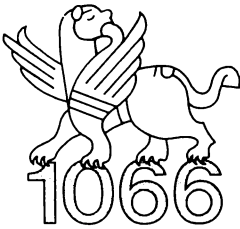
Tidsskrift for
Historisk Forskning

1066

19. Årgang

Nr. 1

Tidskrift for Historisk Forskning

19. Årgang. Nr. 1.

Juni 1989

Velkommen til et nyt- og gammelt - blad
ved Redaktionen *side 3*

H.C.Ørsted og danskheden - Dengang og nu
ved Søren Juelstorp *side 5*

Anmeldelse af Poul Erik Olsen:
Toldvæsenet i Dansk Vestindien 1672-1917
ved Jørgen O. Bjerregaard..... *side 17*

Occupational disease in Denmark 1840 to 1914
ved Caroline Reilly..... *side 19*

1066 redaktionen 1989
..... *side 27*

Forsidebillede:

Kvindelige arbejdere på Fajancefabrikken Alumina, 1875.
(Foto fra Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv)

Velkommen til et nyt - og gammelt - blad.

Med dette nummer af 1066 Tidsskrift for Historisk Forskning tager vi hul på bladets 19. årgang. Men samtidig er det starten på en ny epoke i tidsskriftets egen historie.

"1066" startede med basis i Historisk Institut på Københavns Universitet. I de første mange år blev bladet udelukkende redigeret af en kreds af historiestuderende - og det blev i overvejende grad læst af faguddannede historikere.

I samme tidsrum blev bladets tekniske standard forbedret, uden at det dog nogen sinde nåede op på højde med de andre ældre historiske tidsskrifter.

I dag ser det anderledes ud. Selve bladets udseende er fra og med dette nummer ændret væsentligt. Bladets økonomiske fremgang, der alene baserer sig på en stærk abonnementsfremgang, har gjort det muligt at skifte til et bedre trykkeri. Samme forhold har gjort det muligt at gå væk fra mange års maskinskrevne blad til et blad, der produceres med egentlig sats. Begge dele skulle gøre bladet mere læsevenligt, og vi håber at vore læsere synes om "1066"s nye udseende.

Men det er ikke alene på det ydre udseende, der er sket ændringer. "1066" er ikke længere et historisk tidsskrift, der primært læses af faguddannede historikere. Det er bladet *også* - og det er vi naturligvis glade for. Men "1066" er nu også gennem mange nye abonnenter blevet et historisk tidsskrift, der læses af ikke-faghistorikere, altså privatpersoner med en stor og levende interesse for

historiske emner.

I redaktionen af "1066" er vi meget glade for denne udvikling.

Vi har længe haft ønske om at lade tidsskriftet være med til at bygge bro mellem faghistorikernes verden og de mange udenfor denne verden med en historisk interesse, som ofte er mindst lige så stor som faghistorikerens.

"1066" vil fortsat hente sine artikler i faghistorikernes verden. Vi vil bestræbe os på, at være med til at publicere nye og spændende resultater, anmelde ny historisk litteratur, mens den stadigvæk er ny, følge udviklingen i den forskning, som drives af fremtidens historikere - de studerende - oplyse om nye udstillinger og historiske arrangementer m.m. Samtidig vil vi forsøge at gøre det i en form, så det ikke blot er skrevet for de indforståede og af de indforståede, men kan læses bredt og interessere bredt.

Derfor vil man fortsat se artikler om stort set alle historiske emner og tidsperioder i "1066". Det er vort håb, at vi dermed rammer et indhold, som vil tilfredsstille vore læsere. Og skulle vi ramme ved siden af, vil vi meget gerne høre det. Kun ris og ros fra vore læsere kan være med til at udvikle bladet endnu mere. Så fat pennen, hvis du har kommentarer til "1066".

Med disse ord vil redaktionen af "1066" gerne ønske alle velkommen til en ny årgang - og på mange måder også et nyt, gammelt blad.

Redaktionen af "1066".

H.C.Ørsted.
(Foto: Det Kongelige Biblioteks billedsamling)

H.C.Ørsted og danskheden - Dengang og nu.

Af cand.phil. Søren Juelstorp, København.

Indledning

En dansk nationalfølelse har siden begyndelsen af det 19. århundrede til skiftende tider spillet en politisk fremtrædende rolle. Således i kampen mellem dansk og tysk i 1830'erne og 1840'erne, årene omkring nederlaget i 1864, ved Genforeningen i 1920 og i besættelsesårene.

Senest har modstanderne mod Danmarks medlemskab af EF forsøgt at slå på de nationale strenge omkring afstemningen i 1972 om Danmarks optagelse i EF. Det lykkedes dog ikke modstanderne mod EF at rejse nogen national stemning af betydning. Flertallet af danskerne følte nemlig lige så lidt deres nationale egenart truet ved et EF-medlemskab som ved medlemskab af FN og NATO.

I dag ser vi kun en opblussende dansk nationalfølelse, når vi deltager i de store internationale fodboldturneringer. Der skrives vist "fædrelandssange" - jeg tænker her på Shu-bi-duas, Trilles og Sebastians "Danmarkssange" og på Michael Falchs "I et land uden høje bjerge" - men de er snarere udtryk for sangskriverens personlige kærligheds-erklæring til Danmark, end de er tolkninger af en om sig gribende nationalfølelse.

Når de store internationale fodboldturneringer ruller, og vi deltager, er der in-

gen grænser for nationalfølelse. Nationalstoltheden har store tider. Vi er simpelthen de bedste. Der skrives sange til og om foldboldlandsholdet, sange som bliver landeplager, og der produceres store mængder af nationale sympoler og attributter til foldboldfolket. Sympolerne styrker den nationale identitet, vi viser det danske flag.

Det er næppe andre end forfattere og kulturpersonligheder, der har gjort sig klart, hvori det nationale består.

For fodboldfolket er der tale om en ren følelse. Vi oplever os selv som danske i modsætning til de andre, dem vi spiller imod. Det er os mod dem. Der er dog ikke tale om egentlige fjendebilleder, selvom Spanien under den sidste Europamesterskabsturnering overtog betegnelsen Danmarks arvefjende fra Sverige. Til syvende og sidst ved vi jo godt, at det er leg. Derfor tager vi også nederlag i stiv arm. Vi opfører os som roligans og bliver ikke national aggressive som f.eks. englænderne bliver det, når deres fodboldlandshold taber.

Det er givet, at det moderne nationalitetsbegreb udspringer af guldalderens nationalromantiske idéverden. Romantikerne så at sige "opfandt" danskheden. Med hensyn til nationalismen eller nationalfølelsen bør det bemærkes, at der er tale om en generel europæisk udvikling. Det 19. århundrede er nationalismens århundrede.

Ud af mødet mellem organismetænkningens historiesyn og den nationalfølelse, som næredes af Napoleonskrigene, udviklede sig en dansk nationalromantik, som kom til at omfatte alle kunstarter. (1) De nationale tendenser forbandt sig med de herskende romantiske strømninger i kunsten og gav sig udtryk i periodens historiske digtning som B.S.Ingemanns middelalderromaner og i fædrelandssangene, i musikværker som J.P.E.Hartmanns og H.C.Andersens "Liden Kirsten", Niels W. Gades "Elverskud" og Bournonvilles store balletter, samt i billedværker som J.Th.Lundbyes "Den danske kyst" og H.V.Bissens "Den tapre landsoldat". Nøgleordene i nationalromantikken er historien, nationen og folket.

H.C.Ørstedes opfattelse af danskheden.

Det var med baggrund i dette nationalromantiske univers, at H.C.Ørsted (1772 - 1851) offentliggjorde sine "Betragtninger over den danske Character" i et af tidens førende tidsskrifter, "Dansk Tidsskrift".

H.C.Ørsted er for eftertiden mest kendt som opdager af elektromagnetismen, og beboere i kystbaneregionen bliver hver dag mindet om ham, når EA 3001, DSB's første eldrevne lokomotiv suser afsted på skinnelegemet. Lokomotivet bærer nemlig hans navn.

Ørsted var uddannet farmaceut og virkede fra 1806 som professor i fysik på universitetet. I 1820'erne var han primus motor bag oprettelsen af Polyteknisk Lærestalt. Han blev direktør ved lærestaltens oprettelse i 1829 og

virkede dér til sin død.

Ørsted stod i nært forhold til guldalderens mest fremtrædende digtere, filosoffer og sprogforskere. Ørsted var en af de førende skikkelser i tidens embedsborgerlige kulturelle elite. Han var skribent og medredaktør af det højakademiske tidsskrift "Maanedsskrift for Litteratur" (1829 - 1838), hvor litteraturanmeldelser var en af hans yndlingsssyer. Ørstedes tanker på åndslivets områder er sammenfattet i "Aanden i Naturen", der oversattes til flere sprog. Værket udkom året før hans død.

i "Betragtninger over den danske Character" (3) søger Ørsted at tolke danskernes nationale selvforståelse ud fra den betragtning, at nationernes selvkundskab lige såvel er nyttig som de enkelte menneskers.

Ørsted tager udgangspunkt i naturen, hvis karakteristika han forbinder med danskerne. Han beskriver det venlige danske landskab, hvor det bølger med "yndige bakker". Landet "opleves af klare søger, bekranses af løvrige skove og beklædes med det herligste grønt". Og han stiller det retoriske spørgsmål: "Er dette ikke den venlige, rolige og dog virksomme ligevægts karakter?".

Ørsted fremhæver beskedenhed, besindighed, godmodighed og munterhed som danske nationalegenskaber. Det gjorde andre forfattere i samtiden også. Disse egenskaber, mener han, stemmer godt overens med den danske nationalkarakter.

Ørsted er godt klar over, at disse egenskaber ikke findes hos hvert eneste individ i Danmark, men de er trods alt de

dominerende træk i den danske nationalkarakter.

Om den danske nationalkarakter skriver Ørsted videre, at den beskedenhed, fredsommelighed og godmodighed, som man rosede tilskriver danskerne uden tvivl beror på en vis ligevægt og ro. "Denne kan udarte til ubevægelighed, uvirksomhed og sløvhed, og følgelig ytre sig lige så foragteligt og uelskværdigt, som på den anden side hæderligt og elskværdigt".

Den "ugunstige" side af danskernes naturanlæg er ofte blevet kraftigt fremhævet af både fjender og venner. Af fjenderne for at nedrakke danskerne, af vennerne for at anspore folket til større virksomhed. Og når dette sidste sker med stor skønsomhed, er det sikkert uden nytte, mener Ørsted. "Kraft og begejstring er ikke udelukket fra kærligheden til ro". Men vil man bringe danskeren til nogen ny virksomhed, må man først overbevise ham ved fyldestgørende grunde. Danskeren kan måske virke noget træg, "men derfor er han desto sjældnere udsat for at handle efter en overilet mening, hvilket let drager de ulykkeligste følger med sig". Ørsted tænker i den forbindelse formentlig på den store franske revolution og på de opstande og revolutioner, som havde plaget Europa i 1830. Danskeren er nok generelt langsom til at beslutte sig, men Ørsted mener, at virksomheden vokser med den indsigt og dannelse, som bliver mere og mere udbredt.

Begrebet "dannelse" spillede en stor rolle for romantikerne. Ved dannelse forstod de en forening af formelle evner og alsidig orientering. Deres monopol

på dannelse legitimerede deres førende stilling i samfundet som kulturel elite. Ørsted kommer også ind på dannelsens betydning. Han skriver: "Jo større fremskridt nationerne gør i dannelse, desto mere dæmpes deres naturfejl, desto mere tilegner de sig alt det gode, desto mere nærmer de sig hinanden". Det er dog ikke ensbetydende med, at de nationale kendetegn forsvinder. Ørsted peger her på, hvordan mennesker kan nærme sig hinanden og dog have forskellige naturer. Det samme synspunkt gælder altså for nationer. Ørsted skriver videre, at den danske karakter skyr det ensidige. Han skriver, at denne danske sky for det ensidige er "en sky for det yderlige og for det kunstlede, som altid fjerner sig fra naturens ligevægt". altså atter en understregning af, at danskerne er ligevægtige.

Ørsted kommer derefter ind på, hvorledes den danske nationalkarakter har sat sig spor i folkets liv og virke, og han begynder med betragtninger over litteraturen. Ørsted skriver, at litteraturen nok har modtaget fremmed påvirkning, men "den har dog vedligeholdt folkets præg". Digterne har kastet sig over oldtiden, hvilket han betegner som karakteristisk for den danske folkelighed. Der har dannet sig en hel digtningsverden, "en virksom genskabelse, hvori nutidens ånd viser sig i sin levende sammenhæng med oldtidens".

Det må være klart, at når Ørsted taler om folket, opfatter han det ikke som en social størrelse, men som en natur-historisk aktør. Ørsted beskæftiger sig jo ikke med almuen, når han taler om folket. Han befinder sig på det finkulturel-

le niveau.

Med hensyn til sproget peger Ørsted på, at danskerne har opdaget meget udefra, men det er ikke noget særligt dansk fænomen. Både i ordforråd og stil er der tale om påvirkning fra mange fremmede sprog, men allermest fra det tyske. Han konkluderer imidlertid, at "tilegnelsesmåden har gjort det til dansk (...) Den sande nationale spire har vedligeholdt og udviklet sig i sproget". Den danske ejendommelighed har altid hævet sig over for fremmed litteratur og sproglig påvirkning.

Det særligt danske i stil og behandling inden for litterære og videnskabelige arbejder er et resultat "af folkets natur, det deraf udviklede sprog, og den ved begge betingede hele åndige tilstand". Det er med stolthed, at Ørsted kan konstatere, at det punkt, hvortil den danske litteratur har hævet sig, trods det, at der er tale om en lille nation og et lille forfatterkorps, "er et ikke ringe bevis på det danske folks åndelige kraft, og dets dannelsesmidlers gode udvikling".

Ørsted diskuterer også, hvordan den danske karakter har sat sig præg på det praktiske liv. Han mener, at en vigtig praktisk ytring af et folks karakter er dets lovgivning, når denne virkning har sit udspring i folkeviljen. Dette er tilfældet med den danske lovgivning, mener Ørsted. Den er udsprunget af folkets retsgrundsætninger, vedtægter, foreninger og de i retterne fældte domme, som har fundet almindeligt bifald.

Denne skildring af Danmark under den sene enevælde som et retssamfund har sat sig markante spor i dansk historie-

skrivning. (2) I bind 5 af den nyeste Danmarkshistorie, som dækker tidsrummet 1814 - 1864, udtrykker Vagn Skovgaard-Petersen det på denne måde: "Statsmagten havde længe været følsom overfor stemninger og meninger i den brede befolkning; for så vidt kan man tale om en opinionsstyret enevælde". (4) Ørsted peger da også på alt det, som de rådgivende stænderforsamlinger, som Frederik VI havde oprettet i 1834 for at høre borgerens råd i lovgivningssager, har opnået på lovgivningens område. Ørsted taler i den forbindelse om en direkte nationaludvikling.

Ørsted skriver videre, at vel har danskerne optaget meget fra andre nationer, men kun det, som passede til den danske nationalitet. O for så vidt det "ikke ganske stemmede dermed har vi fordansket det". Ørsted mener, at danskerne i sæder og skikke har mere til fælles med tyskerne end med de sydligere nationer. Det er ikke fordi danskerne har foretrukket at efterligne tyskerne, "men for den ligheds skyld, som findes mellem dem og vort folk". Danskerne har dog også et fælles præg med de øvrige skandinaviske folk. Ørsted anser den danske nationalkarakter "lige så bestemt udpræget, som nogen anden selvstændig nations". Han skriver, at han ikke anser nationalkarakterer som noget stillestående og færdigt. "Mens grundformen må bestå bør hver tidsalders fremskridt medføre en ny og rigere udfoldelse". Han slutter med at skrive, at det ikke har været hans hensigt at ophøje det danske folk over andre. Han ville blot vise, at "det står med sine egne træk og med sand ejendommelighed på en

hæderlig plads mellem andre nationer". Der er da heller ikke noget national-chauvinistisk i Ørsteds betragtninger over den danske karakter.

Det som gør det spændende og interessant at beskæftige sig med Ørsteds betragtninger er, at han har fat i nogle danske karaktertræk, som også i vore dages debat om danskheden bliver fremhævet.

Danske roligans.

Danske tilskuere til kampen Schweiz-Danmark i Bern 17/10 1984. (Polfoto)

Nutidige opfattelser af danskheden.

For snart 30 år siden søgte formanden for Københavns Turistforening, professor Ejler Alkjær, i et interview med Gunner Nu Hansen at tolke danskernes forestillinger om sig selv. Det drejede sig om, hvorfor udenlandske turister kom til Danmark, og Ejler Alkjær udtrykte det således: "Vor allerstørste turiskattraktion er vel egentlig os selv, den danske venlighed, den danske hygge, hele den danske stemning og atmosfære". (5) Citatet bugner af selvglæde og selvtilfredshed, noget typisk dansk. Vi

er nok små i international sammenhæng, men Vi er de bedste. Vi har drevet det vidt i velfærd, og så er vi så demokratiske. Senere hen har krisen nok slået nogle skår i selvtilfredsheden, og det er da også karakteristisk, at senere kommentatorer ser mere kritisk på danskerne. Klaus Rifbjerg har således nylig kaldt danskerne en nation af flagellanter. (6)

Per Højholt mener, at "klædelig beskedenhed forbyder i almindelighed os

danskere at ytre os om os selv og vores nationalkarakter". Jeg vil hertil tilføje, at det på det sidste er blevet mere almindeligt at se betragtninger om danskerne, hvilket utvivlsomt skyldes, at de mange indvandrere får os til at besinde os på os selv. Fremskridtspartiet mener jo, at den danske egenart er truet af de muslimske indvandrere, og så opstår spørgsmålet naturligvis, hvori består den danske egenart?

Højholt peger på, at vi ikke er så forskellige fra de øvrige medlemmer af verdenssamfundet, men tilføjer, at forskellige er vi "blandt andet ved den beskedenhed, man rent naturligt har, når man ved, at man er de bedste". Sådan noget kan man dog ikke sige rent ud, uden at blive til grin, og det vil vi ikke være. Så vi bruger ironi, mener Højholt. Danskerne er et ironisk folk. Fremmede klager over, at det er svært at vide, hvor man har os. "Med værdigheden og ironien i behold står vi på afstand og griner smørret". Alvoren kommer sjældent direkte ind i billedet.

Højholt mener, at vi ikke gider hele løsninger på vore problemer. Vi vælger resigneret at snakke om dem, og det gør vi tit så længe, "at problemer opgiver og forlader os, fordi tiden rendte fra dem, mens vi sad dér og snakkede i al fredsommelighed". Næh, halve løsninger, det er mere os. For hvorfor spille ud med en hel løsning, hvis en halv er nok, og man kunne da i det mindste prøve, om ikke kan kunne slippe lidt billigt. Dårlige danskere, mener Højholt, kan finde på at true os med bål og brand, men vi vil nu godt lige se, hvor galt det går, før der går panik i os. Og så har vi

jo altid humoren at trække på. Den er de magtesløses bedste våben. Humoren sniger sig ind alle vegne, "og de meget seriøse er forsvarsløse over for den". Og den er ikke nødvendigvis plat og uden budskab. Vi er ikke dumme. "Vi lever bare i dialog med livet, uden at ødelægge det med absolutter og overflødige krav. Vores godt skjulte, næsten fortrængte motto er: Vi finder ud af det. Spis brød til og klap hesten, som det hedder. Og det gør vi".

Højholt peger på, at problemerne tårner sig op, og af og til er vi ved at blive slået om kuld, men det går først helt galt den dag, der ikke høres så meget som et fnis. Så vidt Per Højholt (7).

Henrik Stangerup gør en udtalelse af Søren Kierkegaard til sin egen nutidige opfattelse af danskerne. Kierkegaard siger: "... ulykken er, at dette lille folk er demoraliseret, splidagtig i sig selv, væmmelig misundelig mod mod mand, opsætsig mod enhver, der skal regere, smålig mod enhver, der er noget, fræk og tøjlesløs, mudret op til en art pøbeltyranni".

Stangerup anlægger den historiske betragtning, at det ikke var den evigt udskældte Bismarcks skyld, at vi i 1864 fik benet skåret af op til Kolding. Nej, skylden lå hos "de debile, sværmeriske danske ravnekrogspolitikere, de "folkevalgte", der nægtede at se ud og op, at være realistiske". Stangerup mener, at situationen minder om i dag, hvor vi både vil være med i Europa og ikke vil være med, "og derfor suges ned i et muggent hul af fantasteri og selvoptagethed". Vi vil være med i Nato, og nej, vi vil ikke være med. Vi vil være med i

EF, og nej, vi vil ikke. "Vi kan selv, vi er anderledes, vi er bedre".

Gennem de sidste mange år har den intellektuelle elite råbt op om farerne ved Europa "med det resultat, at debatten om vor naturlige eksistens som både danskere og europæere enten helt udebliver fra eller lyder som råb i en iltfattig gummicelle". De intellektuelle har påstået, at vi mister vores frisind, vores optimisme, vores ærlighed, vores folkestyre, vores egenart, vores Grundtvig, vores stolte kulturradikaltradition, hvis vi bliver en del af et forenet Europa. "Med ryggen mod Europa har disse intellektuelle søgt at smigre sig selv og vor nationale forfængelighed", alt imens "vore ufatteligt talentløse politikere" har bidraget til at ødelægge Danmark med det resultat, at dette lille folk med Kierkegaards ord er demoraliseret, væmmelig misundelig mand mod mand, smålig mod enhver, der er noget, fræk og tøjlesløs, mudret op til pøbeltyranni.

Denne voldsomme udladning må betegnes som den velkendte Stangerupske arrogance og nedladenhed og Stangerup mener ikke engang, at han overdriver. Han føler sig sikker i sin sag.

Stangerup ser en alvorlig krise i sit opgør med Danmark på vej mod Europa og år 2000 og han spørger sig selv, hvad der er galt med os i denne afgørende fase i vor historie, fire år inden det indre marked og dermed Europa er en realitet. "Hvorfor denne manglende energi, denne selvpåførte sløvhed og denne mistænkeliggørelse af enhver der siger sandheden: "At kun ved at valencere intelligent mellem to livssyn, lykkens og

lydighedens, kan vi komme videre som nation og som individer". Det vil blot ikke rigtigt lykkes, for mens 68-filosofien, lykkens livssyn er en saga blot i resten af Europa, fortsætter den i Danmark som et uomgængeligt bestående, som statsautoriseret venstrefløj, mens lydighedens livssyn i Søren Krarups og Tidehvervs ligeledes statsautoriserede udlægning er degenereret til højrepopulisme med klare racistiske overtoner.

Det store dyr i åbenbaringen er de "edikesure" universitetsmarxister, som bl.a. med den nye danske litteraturhistorie (Gyldendals) har ødelagt traditionen, har drænet dansk litteratur for alt det liv, som Vilhelm Andersen forstod at værne om. Skal Danmark klare de svære 90'ere, mener Stangerup, at det er i sidste øjeblik, at vi genopdager vort århundredgamle åndsliv og ikke bare overlader det til det etablerede, statsautoriserede venstre, der tror, at alt begyndte med 60'erne.

Den krise, som Stangerup diagnostiserer, kalder han en spirituel krise, og en af de værste i vor historie. "Det er danskerne selv, der i disse år er i færd med at begrave Danmark" på samme måde, som vi gjorde i årene op til 1864, skriver han. Stangerup opfordrer til at begynde forfra "et sted i kryds og tværs'en. Lad os rense ud i klicheerne", skriver han videre. "Lad os være lidt mere ydmyge i forholdet til omverdenen og fortiden. Lad os lytte på ny, læse på ny, tænke på ny. Så kan vi måske i sidste øjeblik undgå at tumle aldeles uforberedte ind i Europa, som vi har så stolt en tradition for at være en del af ..."

Stangerup er udspændt i et had/kærlig-

hedsforhold til Danmark. Hadet grænser til tider til foragt. Det viser hans synspunkter og ordvalg. På et tidspunkt blev det for meget for ham, så han i 10 år valgte at bosætte sig i Frankrig og Brasilien. Danmark var simpelthen for lille til en mand af hans format.

I sin egen selvforståelse opfatter Stangerup sine betragtninger som et ord i tide, og han nærer et vist håb for Danmark. Spørgsmålet er bare, om ikke strukturerne er så rodfæstede, så vi kan begynde forfra, som han udtrykker sig. Angrebet på marxisterne anser jeg for noget forfejlet. Marxismen har i 80'erne været på retur, og tilbage er kun små klikker. Ingen beskæftiger sig mere med kapital-logik etc. (8)

Uffe Ellemann-Jensen lader ikke Henrik Stangerup noget efter i sit indlæg på Venstres landsmøde i september 1988 om det kulturelle forfald. Ellemann-Jensen sagde dér, at Danmark er inde i, hvad man kan kalde en kulturel forfaldsproces. Der er mange tegn på, at skattetrykket har ført til en "overlevelseskultur", hvor danskerne søger at holde sig oppe i takt med, at det offentlige fratager dem den økonomiske frihed og engagement. Der lægges mange kræfter og snilde i tuskhandel, sort arbejde og skattetænkning, og det i et omfang, som det officielle Danmark næppe tør være ved. Danskerne generer sig ikke for offentligt at berette om, hvordan bilen totalrenoveres ved hjælp af billig, illegal udenlandsk arbejdskraft, eller om, hvordan man fordeler risikoen ved at blive taget uden billet i S-toget ved hjælp af en såkaldt "billetpuljeordning". "Civil ulydighed" er no-

get selv pæne mennesker taler om. Ellemann-Jensen mener, at det er skattetrykkets skyld, at det er nået så vidt. Vel er det positivt, at danskerne forstår at klare sig gennem enhver situation, og undergrundskulturen beviser, at liberalismen ikke sådan lader sig kue, men: "Det er forfærdende, når liberalismen må gå under jorden for at overleve", mener Ellemann-Jensen. Når vi er nået til grænserne mellem, hvad der er lovligt og ulovligt flyder ud, til at man ikke kan se det rimelige og retfærdige i samfundets love og regler, til at mennesker føler afmagt, så er der noget grundlæggende i folkestyret, der er gået i stykker.

Det, som får et samfund til at hænge sammen, er ikke frygten for at blive opdaget og straffet, hvis vi snyder for at betale til fællesskabet, nej, det er de fælles moralske holdninger, der gælder borgerne imellem.

Ellemann-Jensen mener, at det er på tide at gøre Danmark til et land, hvor det er naturligt, at borgere og samfund gør fælles sag, hvor samfundet betragtes som en ven og ikke som en fjende, hvor vi betragter hinanden som medmennesker og ikke som modmennesker. Budskabet er tydeligt hos Ellemann-Jensen. Det høje skattetryk må reduceres, for det ødelægger danskernes moral. Vi havner i det kulturelle forfald, og vi kan ikke blive ved med at opretholde vores retssamfund med et skattetryk, der er løbet løbsk.

Det er vist første gang, vi ser en politiker kæde økonomi og moral sammen, men typisk for en borgerlig politiker er det ikke den borgerlige regering, der har

ansvaret for miseren. Den sump, som Danmark sidder i, blev skabt i 70'erne og begyndelsen af 80'erne, da Socialdemokraterne sad på regeringsmagten. (9)

I begyndelsen af det nye år bragte Berlingske Tidende en stort opsat artikel om danskerne, hvor fem kendte danskere søgte at skabe en mosaik af danskeren anno 1989. De fem personer var direktøren for Den Gamle By i Århus Erik Kjersgaard, fhv. minister Britta Schall-Holberg, Novo-direktøren Mads Øvlisen, generalløjtnant Jørgen Lyng og sangskriveren Anne Linnet.

Erik Kjersgaard lagde for med at henvise til den engelske ambassadør i Danmark Robert Molesworth, som for 300 år siden skrev om danskerne. Molesworth bemærkede, at meget få danskere ragede op over mængden. Danskerne var præget af samme ensartede sindstemning. De bevægede sig lige ud ad landevejen uden at skele ret meget til hverken højre eller venstre, siger Erik Kjersgaard i sin parafrase over Molesworth. Og han mener, at den karakteristik holder endnu. Vi roser os af vores jævnhed og synger om den i "På det jævne, på det jævne" og "Langt højere bjerge så vide på jord".

Kjersgaard griber tilbage til Grundtvig, når han siger, at han har det godt med at leve i et land, hvor få har for meget og færre for lidt. Man mener videre, at danskerne er et åbent og nysgerrigt folkefærd. Når først fremmede er kommet inden for døren, byder man dem på en bid brød og dram. Man smider dem ikke ud, men man er en smule bange for at vise, hvem man egentlig er. Kjersgaard siger videre, at det er blevet sagt

om danskerne, at "vi er meget venlige, men også mærkeligt bløde, ja vege. Vi er bange for blottelsen". Det er måske, fordi vi er en lille nation. Vi overlever ved at dukke os. Men vi vinder, siger han. Vi kan nemlig lave undvigemanøvrer og mystificere vores omgivelser. Det er den overlevelsesmetode en lille nation har.

Jørgen Lyng mener, at danskerne har en idé om, at de på den ene side er individualister og forskellige. "På den anden side skal der ikke være så stor en forskel som i udlandet på det, som Gud har skabt". Jørgen Lyng mener lige som H.C. Ørsted, at vi er præget af at være lavlandsboere. Han mener, at naturen gør os til modstandere af rabiate løsninger og stærke ideologiske holdninger. Vi er vant til at skulle finde løsninger og er derfor pragmatikere og kompromissøgende, og han fortsætter, "men vi forsvinder ikke i kompromisset. Vi siger åh-ja, andre skal have råderum, men jeg skal også have plads. Derfor er vi svære at ensrette".

Med hensyn til det kompromissøgende tror jeg, at Jørgen Lyng rammer plet. Det gælder i det mindste politisk, hvor folkettinget netop p.g.a. de mange partier og mindretalsregeringer er tvunget til det, som er blevet kaldt det samarbejdende folkestyre.

Mads Øvlisen lægger vægt på ligheden eller rettere trangen til lighed, noget han kender fra sin virksomhed NOVO. Han fremhæver, at håndværkeren ved, at hans indsats er lige så vigtig som kemikerens for at firmaet kan opnå gode resultater. Han mener, at det fungerer på den måde, fordi vores befolkning gen-

nem vor kulturarv og undervisningssystem har fået de samme påvirkninger. Dette synspunkt har sikkert meget rigtigt i sig. Jeg tænker her på, at Søren Kjærup i bogen "Efter arbejdet - på vej mod fritidssamfundet", hvor han taler om en dansk enhedskultur skriver: "I livsstil, påklædning og spisevaner, i struktureringen af livsforløbet og af det enkelte år med højtid og dagligdag, i forventninger og forhåbninger (men måske mindre i realiteten), i tænkning om liv, kærlighed og død er de kulturelle forskelle indenfor den danske befolkning nok mindre end nogensinde før".

Britta Schall-Holberg tager fat på det, som hun kalder "det meget gruppeopdelte samfund, hvor grupperne ofte misunder, mistror og småhader hinanden". En opdeling, der afspejler sig i de mange partier i folketinget. Helt så slemt, som Britta Schall-Holberg vil gøre det til, mener jeg nu ikke er tilfældet, og det selv om skibsreder Per Henriksen i en udtalelse til TV-avisen i september 1988 sagde, at misundelse er den danske nationalsport. Schall-Holberg skriver videre, at hvis man ikke kan glædes over andres forskellighed, bliver man underlig "lunken og halv". Ret beset betragter jeg hendes udtalelser som sure opstød. Hendes recept til løsning af småtskårenheden er, at der skal ryddes op i økonomien og skabes en tillid til det politiske system. Så mener hun, at utrygheden og ligegyldigheden vil forsvinde, "og man vil gøre sig umage". Derved vil der også blive plads til et større vingesus på det åndelige plan, fortsætter hun.

Danskerne har en tendens til ikke at gå i

bund med problemer, siger hun samstemmende med Mads Øvlisen, som mener, at vi slapper af, så snart vi vejrer morgenluft.

Schall-Holberg understreger, at det er i "København-Danmark, at normerne skabes. Folk i provinsen er af en helt anden støbning, et emne, som forfatteren Knud Sørensen netop har taget op i sin seneste bog "Danmark mellem land og by". Folk i provinsen hviler i sig selv og tænker over livet og døden, deres historie o.s.v. De har opbygget deres egen verden, skriver Schall-Holberg. Den skarpe opdeling mellem hovedstad og provins holder bare ikke efter min mening. Det som Knud Sørensen kalder indistrikturen har også spredt sig til provinsen. Modsætningen, bondekulturen, er på retræte, og vil sikkert efterhånden blot bevares som en reminiscens, alt som vi udsættes for de samme påvirkninger.

Anne Linnet priser danskerne for de gamle dyder som ærlighed, venlighed og retskaffenhed. Det er egenskaber, som er blevet plejet af generationer. Både Schall-Holberg og Anne Linnet påpeger, at vi er flinke og rare. Og Jørgen Lyng siger, at vi ikke er "så skrækeligt formelle".

Diskussionsdeltagerne kommer også ind på den danske humor. Den er speciel. Den kan kun bruges i Danmark, fordi udlændinge kræver en forklaring, og så falder det hele til jorden. Jørgen Lyng understreger endnu engang, at vi er lavlandsboere. "Det appellerer til understatement-humoren, men danskerne er ikke så grov som englændernes kan være". Erik Kjersgaard mener, at

humoren er karakteristisk for den danske trang til undvigemanøvrer.

Konklusionen er, at det er trygt og rart og dejligt at være dansk. Som Anne Linnet siger: "Vi kan bevæge os meget friere end mange andre folkeslag og forvente, at folk er venlige". (10)

Det er mange synspunkter, der her er lagt frem, og problemet er selvfølgelig, at alle de nævnte karaktertræk ikke findes hos hvert enkelt individ. Vi er selvfølgelig forskellige. Men skal man beskæftige sig med nationalkarakter må man finde de dominerende træk, så at sige fællesnævneren blandt det individuelle. Det har i det mindste været den ledetråd, jeg har fulgt.

Hidtil har vi kun set på danskheden indefra, d.v.s. det er danskere som har udtalt sig om Danmark og danskerne. Jeg synes, at der er god grund til at afslutte

dette essay med en udenlandsk betragters vurdering. Det drejer sig om den kyndige israelske journalist Esther Edelsten, der har boet i Danmark i 20 år. Hun siger: "Hvorfor lægger Danmark ikke mere vægt på sit særpræg?. Det bedste ved Danmark er ikke Hamlets slot, ej heller Den lille Havfrue. Det bedste i Danmark er Danmarks befolkning, og det er den der imponerer udlandet. De menneskelige egenskaber på et folkeligt niveau - danskerne som de er, deres afslappede natur, deres sunde fornuft, deres høje tolerancetærskel, deres gode humør, deres selvironi, deres anti-snobisme, deres tradition for hygge, det at de ikke tager sig selv højtideligt, deres venlighed og spontane glæde, når blot solen skinner lidt". (11) Et bedre skudsmål kan en nation næppe få. Jo, det er dejligt at være dansk.

Søren Juelstorp

Noter:

1. *Om organismetænkningen, se Aage Henriksen m.fl. i Ideologihistorie, bd. 1, 1975.*
2. *Hans Jensen (1890 - 1945) er den blandt de danske historikere, der har optrådt som den sene enevældes mildeste dommer. Han opfattede ikke enevælden som et despoti, men den enevældigt styrede stat var efter hans opfattelse en retsstat. Sin helhedsopfattelse har han bl.a. udtrykt i Nordisk Statsstyre, 1942, hvor han hævdede, at borgerne levede under et i alle henseender meget liberalt styre, sikret de vigtigste frihedsrettigheder, under en tålsom presselov-*
- givning og et rimeligt selvstændigt bureaukrati med A.S.Ørsted som den ypperste repræsentant. Jfr. Danmarks Historie, bd. 5, 1985, s. 51.*
3. *Ørsteds betragtninger er trykt i Dansk Ugeskrift, 2. Rk., nr. 85, 1843.*
4. *Danmarks Historie, bd. 5, 1985, s. 142. Begrebet "opinionsstyret enevælde" stammer fra den norske historiker Jens Arup Seip, se hans Teorien om det opinionsstyrte enevælde. (Norsk) Historisk Tidsskrift, bd. 38, 1958 - 59.*

5. *Uffe Østergaard: Hvad er det "danske" ved Danmark? Tanker om den "danske vej" til kapitalismen, grundtvigianismen og "dansk" mentalitet.*
6. *Politiken den 24.01.1988.*
7. *Berlingske Tidende den 07.08.1988.*
8. *Berlingske Tidende den 11.09.1988.*
9. *Berlingske Tidende den 26.09.1988.*
10. *Berlingske Tidende den 01.01.1989.*
11. *Politiken den 03.10.1988.*

Redaktionen har blandt de abonnenter, der fornyede deres abonnement inden 1. april 1989 trukket lod om 3 gange én flaske rødvin, der vil blive sendt til vinderne med posten.

Vinderne blev: Jørgen D. Rasmussen
Grønlandsparken 58C
6715 Esbjerg N

Jørn Willum Jensen
Lindevangshusene 72, 2.th.
2630 Tåstrup

Preben Hansen
Lyøvej 9, 2.tv.
2000 F.

Toldvæsenet i Dansk Vestindien

1672-1917

En anmeldelse af Poul Erik Olsen: Toldvæsenet i Dansk Vestindien 1672 - 1917. Udgivet af Toldhistorisk Selskab 1988. 262 sider med stift omslag. Sort/hvide illustrationer. Ved cand.mag. Jørgen O. Bjerregaard, København.

Bogen, der er udgivet med støtte fra Fondet til Fædrelandets Vel og den Hielmstieme-Rosencroneske Stiftelse, er en viderebearbejdelse af en specialeafhandling fra Københavns Universitet 1980. Bogens tilblivelse skyldes især et initiativ fra den tidligere redaktør af Toldhistorisk Selskabs tidsskrift "Zise", arkivar Jan Kanstrup.

Bogen er opdelt i 8 afsnit og sluttet af med noteapparat og et personregister. I indledningen gør forfatteren opmærksom på bogens indhold: Toldsystemet på øerne, den dansk vestindiske handelspolitik, handels- og toldlovgivningen på øerne fra slutningen af 1700-tallet og frem til midten af 1800-tallet. Ligeledes de mål og midler man i Danmark af hensyn til handelspolitikken anså for nødvendige. Forfatteren nævner selv, at det langt fra er alle sider af den vestindiske toldhistorie, der er behandlet i det omtalte værk. Dertil er kildematerialet alt for omfattende.

Det første afsnit beskriver toldvæsenet under det Vestindisk-Guineiske Kompagnies periode (1672-1754). Kompagniet blev oprettet ved kgl. oktroj af 11. marts 1671. Toldpolitikken gik i første omgang ud på at gavne og beskytte kompagniets egne interesser og handel. De gunstige handelsstrukturer i ufreds-

tider blev udnyttet - takket være den danske neutralitetspolitik.

Det følgende afsnit beskæftiger sig med den førte toldpolitik under kronen (1754-1764). Statens overtagelse af øerne i 1754 skete efter pres fra en række kolonister. I forbindelse med statens overtagelse skete der en række administrative og lovgivningsmæssige ændringer i såvel moderland som på øerne. Således også inden for toldlovgivningen. Bl.a. blev der udnævnt en generalguvernør for alle tre øer, ligesom amtmandsfunktionen blev indført. En del af generalguvernørens løn kom i øvrigt fra øernes toldindtægter. Der var problemer med at håndhæve lovgivningen. I 1758 blev der derfor nedsat en kommission, som skulle undersøge forholdene. Kommissionens arbejde og fredsslutningen efter 7-årskrigen skabte plads for en ny toldlovgivning.

To følgende, meget store afsnit beskæftiger sig med toldlovgivningen i henholdsvis St. Croix kommune, og St. Thomas/St. Jan kommune fra 1764 til omkring midten af 1800-tallet - begyndende med toldforordningerne af 9. april 1864 for de to kommuner. Når kommunerne er blevet behandlet hver for sig, skyldes det forskellighed i administrationen. En forskellighed som af-

spejlede sig inden for andre dele af den vestindiske administration helt op til betydelsen af vort århundrede.

De to afsnit danner rygraden og tyngden i bogen, idet de dækker henved 3/4 af bogen ialt 262 sider.

Der er tale om en dramatisk periode for øerne. Krigene med England i begyndelsen af 1800-tallet, nedgang i handel og søfart og endelig ophævelsen af slaveriet i 1848 etc. Altsammen noget, som fik indflydelse på toldlovgivningen og den måde lovene blev forvaltet på. En af øernes mest markante personligheder, generalguvernør Peter von Scholten, som var manden bag slave-mancipationen i 1848, behandles indgående i de to afsnit. Han blev af samtiden beskyldt for at have misbrugt toldindtægterne, som udgjorde en del af hans løn. Det medførte bl.a. klager fra den kgl. fuldmægtig på St. Croix, E.A. Helbuth. Broderen, Frederik von Scholten var i samme tidsrum toldinspektør i Frederiksted på St. Croix.

Med den nye forordning i 1764 blev St. Thomas/St. Jan kommune erklæret for frihandelsområde - en status øerne iøvrigt endnu har.

Et mindre afsnit beskæftiger sig med St. Jans toldsag. Og et interessant område: slaver og told, levnes desværre kun beskedent plads. Det samme gælder afsnittet om perioden 1865 - 1917.

Forfatteren nævner i slutafsnittet, at toldforvaltningen på øerne ikke var særlig effektiv. Bestikkelse, bedrageri, misbrug var almindelig. Men med forfatterens egne ord:

"Det må imidlertid siges, at hvis det vestindiske toldvæsen lod noget tilbage at ønske i effektivitet, skyldtes det knapt så meget de enkelte toldere som de handels- og toldregler, de skulle føre ud i livet under omstændigheder, man kun svagt havde evne til at forestille sig i København, hvor lovene blev skrevet". Den vestindiske regering og guvernementet må - iflg. forfatteren - også bære sin del af skylden.

Selv om der mangler en egentlig præsentation og beskrivelse af det anvendte kildemateriale mangler og styrke, så giver noteapparatet dog en vis oversigt over det omfattende kildemateriale. Det giver mulighed for kontrol og for selv at fordybe sig i området.

Titlen antyder, at bogen beskæftiger sig med toldvæsenets historie fra 1672 til salget i 1917. Det kan derfor undre, at hovedvægten er lagt på perioden 1764 - 1850. Perioden 1865 - 1917 klares med sølle tre sider incl. illustration. Et blik på indholdsfortegnelsen viser tydeligt, at bogen er bygget op omkring specalet. Det er der ikke noget forkert i. Men herefter virker det som om forfatteren helt har tabt pusten og har hastet sig igennem de sidste afsnit. Problemet kunne have været klaret med en anden titel, som var mere dækkende for indholdet.

Perioden 1672 - 1850 virker veldokumenteret og sagligt korrekt. Læseren får mangt og meget at vide om systemet, dets styrke og mangler, men også om de mange spændende personligheder - store som små - der var med til at forvalte systemet og dets love. Bestemt ikke kedelig læsning.

Det må håbes, at hullerne i bogen kan udfyldes. Ikke mindst kunne det være spændende at undersøge toldvæsenet i perioden 1865 frem til salget i 1917 samt overgangslovgivningen og dens virkning i forbindelse med salget til

USA i 1917. Der er nok at tage fat på. Kildematerialet er omfattende, også det mindre kendte, som gemmer sig i det vestindiske lokalarkiv.

Jørgen O. Bjerregaard

Occupational disease in Denmark 1840 to 1914.

Af cand. mag. Caroline Reilly. Forfatteren er englænder men kandidat fra Odense Universitet. Artiklen har hun baseret på sit speciale "Occupational disease in Denmark 1840-1914", Odense 1987.

"In that direction", the Cat said, waving its right paw round, "lives a Hatter; and in that direction", waving the other paw, "lives a March Hare. Visit either you like: they're both mad".

("Alice's Adventures in Wonderland", 1865.)

One might well ask what Lewis Carroll's characters have to do with occupational disease. One answer is that the Hatter almost certainly suffered from an occupational disease. Hatters used mercuric nitrate in the treating of fur from which felt for hats was made and so were exposed to the risk of chronic mercury poisoning, one symptom of which is mental disturbance, in severe cases hallucinations, delusions and mania. Symptoms evidently sufficiently marked and common among hatters in the past to make their name a by-word for insanity, hence the English expression

"mad as a hatter".

Hatters weren't the only ones liable to suffer from the effects of mercury. Among others can be mentioned gilders, and mirror and instrument makers. Nor was mercury the only substance to produce symptoms akin to madness. The gases hydrogen sulphide and sulphur dioxide as well as sulphuric acid vapour could all affect the nervous system. The first mentioned could be encountered by sewer workers; the remainder in, for example, the production of paper, cellulose and fertilizers. Most common was, however, lead and its compounds, which, apart from producing colic and paralysis, could also result in a condition medically termed lead encephalopathy. In its acute form this was commonly known as lead epilepsy. The symptoms were toxic hysteria, convulsions, delirium and coma. The chronic

form was indicated by symptoms which include mental dullness, inability to concentrate, poor memory, transitory asphasia and tremor. Lead could be encountered almost everywhere, clearly recognisable in metal form in the lead type used by printers, less easily detected in the compounds used in paints, dyes and glazes.

Hatters were somewhat unkindly if understandably taken to be mad. Medical science labelled and treated largely according to symptoms not causes. Even less fortunate were workers in other trades, particularly those connected with lead, who were often taken for alcoholics if their symptoms were sufficiently similar. Even caisson workers suffering from decompression sickness were liable to be treated as drunks if there was no-one around aware of their occupation and the symptoms (vertigo, nausea, vomiting, paraplegia, convulsions) resulting from too rapid decompression.

This is hardly surprising since intemperance was a charge often levelled at the workers in the late 19th century and probably not without some foundation. From Ramazzini in 1713 to the present day, doctors in all the major countries have catalogued the diseases found in certain trades, and the symptoms produced by various substances. But only in the late 19th century did specialists in occupational disease evince so little understanding for the workers as exemplified by J.T.Arlidge:

For it requires no very lengthened acquaintance with workmen to discover their recklessness in dangerous occupations, their neglect of cleanliness, their

refusal to adopt preventive measures against evident evils, and, above all, their widespread habit of intemperance.

(The Hygiene, diseases and Mortality of Occupations, London, 1892, p. 4).

Danish doctors were no less prejudiced, so the reformer Emil Hornemann could write of street children:

Det er denne Slags Børn, som senere for en Del rekruttere Fængslernes, Hospitallernes og Arbeidshusenes Befolkninger, og det er dem, der som Arbeidere danne det slette Bundfald af svinke, svirende og dovne Inddivider, der ligesom et Gjøringsstof søger ved given Leilighed at sætte Massen af de gode Arbeidere i en opbrusende Bevægelse.

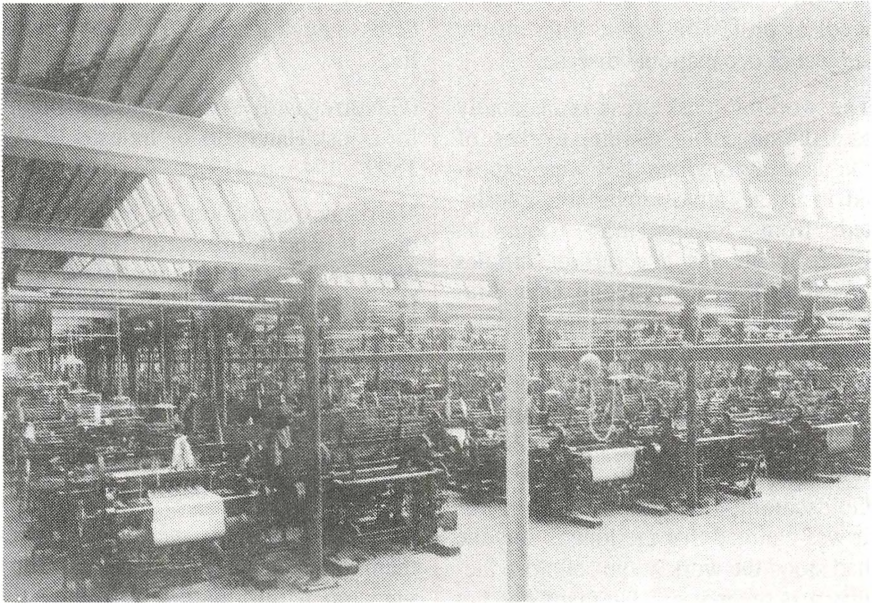
(om børns anvendelse i fabrikker, 1872, rep. 1976, p. 155).

At this point one might wonder how much this general information gleaned largely from foreign sources, has to do with Denmark. Some probably incline to the view expressed by N.P.Schierbeck, the leading Danish authority on occupational disease, with regard to cases of industrial poisoning:

Det er dog næppe rimeligt at antage, at de er særligt hyppige her hjemme, dertil er vore fabriksvirksomheder for små og gennemgående for vel indrettede og vor arbejderstand for opløst.

(Om Bekæmpelse af Faren ved Anvendelsen af Giftstoffer i Industrielle Virksomheder, 1907, p. 18).

J.T.Arlidge would probably have disagreed: "...on the whole, the sanitary conditions of their (Europe's) factories and

Arbejdsforhold i beklædningsindustrien.

Crome og Goldschmidts fabriksal i Horsens

(Foto fra Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv)

workshops are inferior to those of this country (Britain) ..." In fact doctors everywhere seemed to maintain that conditions were better in the factories in their town or country, and that there were only a few minor cases of occupational diseases, if any, so revelations elsewhere did not disturb them. Schierbech had, however, the good grace to concede that cases probably occurred without being correctly diagnosed because doctors were not sufficiently familiar with industry and the substances it employed, and even if such cases were diagnosed they failed to gain attention because doctors were not obliged to report or publish them.

On the whole the late 19th century doctor was a good patriot, never doubting that conditions were better at home; and a pillar of middle class society, never doubting that the workers were largely to blame for their own misfortunes. Nevertheless cases of occupational diseases were documented, though only very sporadically in Denmark. A closer examination of the more voluminous foreign literature on occupational disease reveals a cyclic pattern: waves of reports on specific diseases occur 20 - 30 years apart as each successive generation of doctors discovers new diseases and rediscovers those seemingly forgotten by the preceding generation. It is

not then surprising that the Danish medical profession wrote little on the subject of occupational disease.

The working class press occasionally took the subject up, warning workers of the dangers to which they were exposed, in articles almost invariably translated from foreign trade journals. Exceptional was a series of articles which appeared in "Social Demokraten" in the autumn of 1889. The articles reported, somewhat vaguely, on conditions in a number of industries and specific factories. Among those mentioned were Hinnerup cellulose factory, Silkeborg paper mill and Chrome and Goldschmidt's textile mill in Horsens. It was claimed that the longest anyone had stood the work at the cellulose factory was seven years, but many had not stood it nearly as long before they "flygtede eller bukkede under med ødelagt bryst og lammede lemmer, fattighusets og dødens snarlige og sikre bytte" (Soc.Dem. 15.10.1889). "Levende Lig" was the expression used to describe workers, supplemented by:

Blege som Dødnings, med indfaldne Øjne og hule Kinder gik de der, knoklede og magre og hostede med den hule, uhyggelige Lyd, der er tegn på et ødelagt Bryst (Soc.Dem. 13.10.1889).

Contemporary society probably dismissed this and similar claims on much the same grounds as a later historian:

Beskrivelsen i dette nr. af Soc.Dem. tør dog ikke tages alt for højtidelig; den indgår som led i en agitatorisk artikelserie "Arbejder Mord", der hører til bebrifterne i dansk journalistik, men er et

eensidigt angreb på arbejdsgiverne for deres ligegyldighed overfor arbejdernes liv.

(G.Nørregaard, "Arbejdsforhold indenfor Dansk Håndværk og Industri 1857 - 1899", 1943, p. 219).

Nørregaard's section on occupational disease is brief, inaccurate and misleading, not least because he fails to look for any external evidence which may corroborate or refute such claims. The health of workers in cellulose factories was not investigated in Denmark, but foreign reports indicate that the conditions described were as detrimental to health as the article suggested.

Under such circumstances the workers themselves cannot be expected to provide much information. Occasionally they went on strike or aired their grievances on the pages of working class publications, seldom with any positive result. Generally they seemed to subscribe to the view held by society as a whole and succinctly expressed by the "Næstved Avis":

Det er ganske vist sørgeligt, at det skal være saaledes, at en Kone Dag for Dag kan se sin Mands Helbred undergraves mere og mere, men det er jo en Gang Samfundets Orden, at der findes skadelige Virksomheder saavel som uskadelige.

(quoted in Soc.Dem. 20.10.1889).

Though they expressed it somewhat differently:

...det stemmer Sindet til Eftertanke, hver Gang Et Dødsbudskab kommer til Værkstedet, hver en tænker: maaske

bliver jeg den næste. Og alligevel: Livet kræver sin Ret! Livet er for de Levende, Døden for de Døde! Endnu lever jeg, kom Kammerat, vi synger endnu en Sang, saa gaar Arbejdet bedre!

(Stenhuggernes Arbejdsløshedskasse gennem 25 år, p. 9)

A fairly large number of occupational diseases can be suspected of having occurred in Denmark based on foreign experience and the vague reports and complaints found in working class publications. Workers in the above mentioned cellulose factory, the only one in Denmark, undoubtedly suffered from the effects of sulphur and chlorine based gases and vapours which affected the nervous and respiratory systems. In the textile industry the dangers were more numerous. Inhalation of cotton dust could, in the long term, produce chronic respiratory disease, as could the fumes from the chlorine used to bleach fabrics. Traditional dyes were often based on lead, arsenic, mercury and chrome compounds all of which are toxic. Arsenic in particular presented a problem not only for the workers, but also for the public who risked poisoning from wearing fabrics or having their rooms papered with wallpaper containing a green pigment derived from arsenic. New dyes were being produced by the chemical industry, among them aniline and its derivatives. Aniline itself is toxic and while some of the derivatives are harmless, others are highly toxic. Workers were not unnaturally concerned about these dangers, but their chief complaint was over the noise in the weaving sheds. One loom makes a noi-

se; 400 steam driven frames make an infernal racket!

The gas works in Copenhagen was another source of complaint. An investigation into the high sickness rate at the beginning of the 1870's revealed little, and workers' complaints continued to appear in the press. Considering the environmental problems currently being encountered on the sites of former gas works it hardly seems surprising that the workers suffered, and that the experts were unable to identify the source of the problem.

There are only a few diseases for which there is irrefutable evidence. The numbers involved seem insignificant unless one bears in mind a number of points beyond those already mentioned. Firstly, it is uncertain how many workers would have consulted a doctor when they were ill; many undoubtedly had recourse to quacks and self medication. It is equally uncertain who was hospitalised and why, the answer changing as the role of the hospital in society changed, as it did quite dramatically in the period under consideration. Finally occupational diseases had no place in the disease categories used on death certificates. The cause of death was registered according to symptoms, except in the case of identifiable contagious diseases. Dust related lung diseases such as silicosis, as well as bronchial disease due to exposure to chlorine, would be recorded as due to phthisis, bronchitis, respiratory disease or possibly pneumonia as the ultimate cause of death.

At Frederiksværk in the 1850's, the local doctor complained to the authorities

over the alarmingly high mortality rate among grinders due to phthisis. This term usually signifies lung tuberculosis but was also used to cover dust related lung disease such as silicosis, with which it often occurred and the symptoms of which are almost identical. Although the tuberculosis bacillus had not be discovered, nor the term silicosis invented, at the time of the doctor's complaint there can be little doubt that silicosis was the chief culprit.

An investigation of the pottery industry by N.P.Schierbeck in 1904 also revealed high rates of respiratory disease among workers at the faience factory Alumina which he attributed to silicosis. His investigation also revealed that lead poisoning was far from unknown among potters, and particularly among those employed at Alumina. In fact lead poisoning seems to have been the most common of the occupational diseases, in Denmark as well as elsewhere. Alumina is already mentioned in 1870 in connection with the death of a 20 year old female worker from lead encephalopathy. Two male potters, in the provinces, who developed lead encephalopathy were more fortunate; they recovered, and their case histories were published by the local doctor in the late 1850's.

Other trades were also noted for the danger from lead poisoning. Cases of lead colic, paralysis and encephalopathy could be found in the records of the Copenhagen hospitals for the 1840's, primarily among painters though type foundry were also mentioned. The printing trade was investigated by

Schierbeck in 1905 revealing that chronic lead poisoning was still far from uncommon.

New installations sometimes created a temporary increase in the incidence of an occupational disease. The late 1850's brought such an "epidemic" of cases of lead colic among workers engaged in the relatively new occupation of installing gas pipes. In the 1870's caissons were used in constructing the foundations of the bridge over the Liim Fiord. Foreign workers, mostly with previous experience in this type of work, were engaged on the projekt. Although the danger was known, the time allowed for decompression was too short. Fifteen cases of "the bends" were noted by the doctor at the hospital in Aalborg; three of them proved fatal.

The occupational disease to attract the most attention in proportion to its incidence was phosphorus necrosis. The disease affected workers using white phosphorus to make matches. Phosphorus matches were first manufactured in Austria in the 1830's; and the first cases of phosphorus necrosis were reported in the 1840's. Nevertheless it was not until 1906 that the majority of European countries agreed to prohibit the manufacture of phosphorus matches. Denmark had already done so in 1874, but not before at least 20 cases of phosphorus necrosis, including five deaths, had occurred.

In the 1890's the British press and the Salvation Army drew public attention to the plight of the match makers by playing on sensational but minor details such as the fact that the workers glowed

Beklædningsarbejdere hos Crome og Goldschmidt i Horsens, ca. 1880.
(Foto fra Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv)

in the dark with a ghostly greenish light! The main symptom which constituted the reality of the disease for the workers affected was far more gruesome. Phosphorus affects the bones, and if infection is introduced by, for example, a bad tooth, the bone becomes necrotic; in laymen's terms, it rots! Since bad teeth were the most likely means of introducing infection, phosphorus necrosis occurs almost exclusively in the jaw bones. Doctors had really only one remedy to offer - surgery, the removal of all or part of the affected bone. If only the lower jaw was affected then surgery, though disfiguring, seemed reasonably effective. since there was no way of following up cases discharged as cured, the-

re is no way of knowing if the cure was permanent. If the upper jaw was affected the course of the disease could prove much more difficult to halt.

Much of the information available on occupational diseases comes in the wholly impersonal form of statistics; so many cases reported, such a percent of the workers affected, with no details as to the severity of individual cases or their eventual outcome. A few case histories are published with everything being done to hide the identity of the patient. Two deaths from phosphorus necrosis in Copenhagen in the 1850's provide an exception.

Sophie Zimmermann was 25 years old.

On the 28th of March 1858 she was admitted to Frederiks's Hospital; for twenty-one months she lay there, much of the time in continuous pain. Fragments of necrotic bone were removed from her jaws and abscesses lanced, but the disease continued to spread through the upper jaw towards the eye sockets and finally the brain. On the 31st of December 1859 she died. Death was probably due to septicaemia or meningitis.

Twenty-six year old Johanne Petersen might be considered luckier than Sophie. She was admitted to hospital on the 7th of april 1855, the disease followed the same course as with Sophie, only more rapidly. Johanne died on the 28th of August, a little less than five months after first becoming ill.

Just two names rescued from the impersonal obscurity of statistics. Two names

that may cause the imaginative to pause for a moment and wonder: What were they like, these two young women? What did they think and feel as they lay there in hospital? Who knew of their fate? Who cared?

H.C.Andersen brought tears to the eyes of his readers with his story of the little girl who sold matches. A doctor recorded the clinical details that make the story of the girl who made matches. Matches brightened the last moments of the one and took the life of the other. for the match seller and for Sophie:

Det var saa grueligt koldt; det sneede, og det begyndte at blive mørk Aften; det var ogsaa den sidste Aften i Aaret, Nytaarsaften.

(H.C.Andersen; Den lille Pige med Svovlstikkerne).

Caroline Reilly

Angående fornyelse.

Abonnenter, der endnu ikke har fornyet deres abonnement på 1066 for 19. årgang. 1989, bedes venligst gøre dette inden 1. juli.

Abonnementsprisen er kr. 115,00

1066 Redaktion 1989

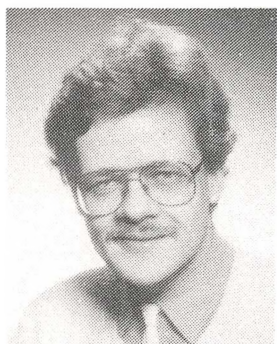
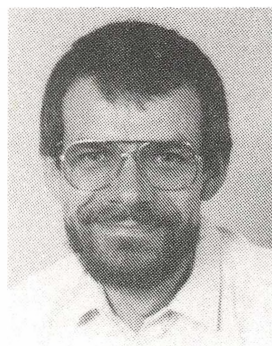
Ansvarshavende redaktør

Svend Honoré

Cand.mag i historie og religion

Medlem af redaktionen siden 1972

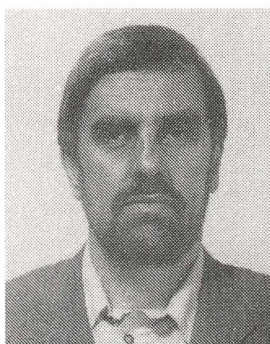
Redaktør siden 1975

Steen M. Andersen

Cand.mag i historie og engelsk

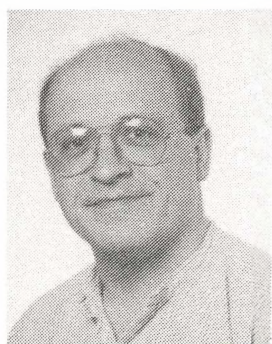
Medlem af redaktionen siden
1978

N.H.Frandsen

Cand.mag i historie og engelsk

Medlem af redaktionen siden
starten i 1971

Kim Furdal

Cand.mag. i historie og etno-
logi

Medlem af redaktionen siden
1987

Frank Müntzberg

Cand.phil. i historie

Medlem af redaktionen siden
1982

Bjørn Wied

Cand.mag. i historie og religion

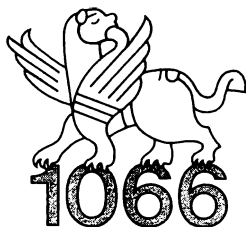
Medlem af redaktionen siden
1977

Steen Østergaard

Cand.mag. i historie og etno-
logi

Medlem af redaktionen siden
1985

Tidskrift for Historisk Forskning

Historisk Institut • Njalsgade 102 • 2300 Kbh S • Giro 4 18 85 51

Ansvarshavende redaktør:

Svend Honoré
Lundebjerggårdsvej 194, 2.tv.
2740 Skovlunde
Tlf: 42 84 64 14

Redaktion:

Steen M. Andersen
N.H.Frandsen
Kim Furdal
Frank Müntzberg
Bjørn Wied
Steen Østergaard

Ekspedition:

Bjørn Wied
Parkvej 17
3450 Allerød
Tlf: 42 27 55 85

Priser:

19 årgang:	Abonnement	kr.	115,00
	Løssalg pr. nr.	kr.	25,00
Ældre årgange:	pr. nr.	kr.	15,00

Alle henvendelser vedr. adresseændring o.l. bedes rettet direkte til postvæsenet.

Eftertryk tilladt i uddrag, forudsat tydelig kildeangivelse.

Lasersats og tryk AU-Kommunikation

ISSN 0106 - 0627